

Bogdán István: Régi magyar mesterségek

(Magvető, Budapest, 1973, 407 l)

A régi magyar kézművesség kitűnő ismerőjének rádióelőadásából állt össze ez a sok tudást szórakoztatóan közvetítő könyv. A szerző célja, saját szavai szerint, az volt, hogy az űrhajók korában visszamutasson a megtett útra, „felidézve az ősök, a homo faber: a technikai ember életét a kézműves és gyalogjáró időszakban”, egyúttal megmutatva azt is, hogy „a magyar történelem nem csupán a hadakozások és politikai harcok sorozata. Sok mindent rejt a múltunk, van mit emlékezetbe idézni. Így a munka története is ... Az előadások — s így e kötet — lényegében műszaktörténet.”

E könyv kettős hiány pótlásához járul hozzá: egyrészt kézművességünk még — sajnos — összefoglalóan meg nem írt történetén kalauzol végig a kezdettől napjainkig, másrészt sokat emlegetett, de jobbára csak politikai és művészeti síkon felderített haladó hagyományaink kincsestárát gazdagítja az anyagi kultúra alkotásainak és a névtelen dolgozó embernek bemutatásával. Mindkét értelemben valóban „ugartörtés” kell, mint a szerző is mondja; és ez szó szerint veendő, mert nem szűzföldet tör fel, hanem egyszer már szántott, de közben — talán túl sokáig is — pihenni hagyottat. Gondolunk itt elsősorban Takáts Sándor hasonló tematikájú és ugyancsak népszerűsítő céllal írt cikkeire, amelyek még ma is forrásértékűek és szórakoztatóak egyszerre, s amelyekből Bogdán István, bibliográfiája tanúsága szerint, maga is merített.

A Takáts működése óta eltelt idő alatt, nem utolsó sorban az itt tárgyalt könyv szerzőjének kutató és publikáló munkája révén, a hazai technikatörténet s ezenbelül a kézművesség története jelentősen előrelépett mind a tudásanyag bővítésében, mind a feldolgozási módszer tekintetében. Az első kérdés, amely itt felvetődik az, hogy mennyiben tükröződik ez az előrelépés a könyvben? A válasz az, hogy csak részben.

Amiben előreléptünk, az egyrészt a szorosabb értelemben vett technikatörténet, a „hogyan készül” részletei, másrészt a szélesebb gazdaságtörténeti összefüggések: üzemszervezet, belső és külső piac, árviszonyok stb. Az utóbbi vonatkozás a szerzőnek nem szakterülete, s így pl. elkerülhette figyelmét, hogy a magyar tözsérség és a marhakereskedelem XVI. századi virágzását és XVII–XVIII. századi hanyatlását ma már nem a bécsi monopolista gazdaságpolitika intézkedéseiből, hanem részben az összeurópai piacviszonyok átalakulásából, részben pedig Magyarország mezőgazdasági termelési struktúrájának a telepítéseket követő megváltozásából. a puszták eke alá fogásából vezetjük le (vö. 127. l.). A céhes ipar visszaszorulását ugyan állandóan, sajnálkozva jelzi, de mindannyiszor inkább az új, gépi technika megjelenésének tulajdonítja, s a termelés és a kereskedelem tőkés szervezésének momentumait homályban hagyja.

A gazdaságtörténeti háttér és összefüggések fogyatékoságait szívesen elfelejtjük a szorosabban vett műszaki vonatkozások kedvéért. Ezekben a szerző valóban szakember, s nem egy előadásban (így elsősorban az általa oly mintaszerűen máshol feldolgozott papíripar történetét tárgyalva) fel is villantja tudását. Általában azonban a műszaki részek, a mesterségek szerszámainak és „fogásainak” leírásai meglehetősen rövidre vannak szabva, s jóval nagyobb teret foglal el a céhes élet külsőségeinek, különösen a lakomáknak és egyes mesterek kalandos életének vissza-visszatérő, néha egyenesen ismétlődő emlegetése, meg a költői, sőt zenei aláfestés. Ugyanakkor homályban maradnak a belső feszültségek, pl. az inasok, de főleg a legények kizsákmányoltatása, a mesterré válás megnehezítése stb. A szerzőnek ez az eljárása persze egyáltalán nem műszaki tudatlanságból vagy idealizálási hajlamból fakad, inkább tudatos műfaji választás. „E téma természete az, hogy száraz, a műfaj természete viszont azt kívánta, hogy színes legyen az összeállítás, amellett, hogy megszabott és nagyon szűkre szabott terjedelmű” — mondja. Így azután nemegyszer többet kapunk a „színes” díszítményből, mint a „száraz” lényegi mondanivalóból. Persze a széles hallgató- és olvasóközönség még e korlátok közt is sokmindenről értesül műszaki vonatkozásban is, a technikatörténet iránt érdeklődőnek azonban inkább felkelti, fokozza, mintsem kielégíti kíváncsiságát. Talán nem állunk egyedül azzal a véle-

ményünkkel, hogy a szerző lehetett volna bátrabb is a munkafolyamatok, szerszámok, gyártmányok részletezésében. Tudása és stíluskészsége lehetővé is tette volna ezt.

Nem szabad azonban hálátlanoknak lennünk, hiszen Bogdán István könyve a régi céh-történeti művekhez képest, amelyek úgyszólván kimerültek a külsőségekben és szinte semmit sem mondtak a műszaki lényegről, a munka tulajdonképpeni történetéről, mégiscsak nagy előrelépés. Bemutatja a hazai régi kézművesség gazdag ágazati tagozódását. Nem kevesebb, mint 25 mesterségről (papírkészítő, kovács, ács, üveges, nyomdász, csizmadia, kőműves, fazekas, szabó, pék, lakatos, asztalos, gyertyamártó, gombkötő, kútásó, molnár, takács, szekeres, mészáros, ötvös, szűcs, órás, kalapos, sörfőző, bányász) tudósít, emellett néhány „szolgáltató” tevékenység (postás, kalmár, borbély, tűzoltó, fogadós) múltjáról is; sőt, kiterjeszkedik mezőgazdasági foglalkozásokra (szántóvető, pásztor, kertész, halász, vadász, dohánykertész, vincellér), s még a diákokról sem feledkezik meg. Valóban, a munka sokféle változatának körképét kapjuk, a gépi nagyipar előtti, ma már tűnőfélben levő világból. A sok-sok konkrét adat közt alig akad néhány elírás, apró pontatlanság. Egy valószínű második kiadás javításához hozzájárulandó említjük, hogy a Rákóczi-felkelés előszele aligha vigasztalta volna, ha értesül róla, a haldokló Tótfalusi Kis Miklóst, mert neki nem a Habsburgokkal, hanem saját magyar hitfeleivel gyűlt meg a baja (50. l.), hogy a magyar fazekasság múltja biztosan a honfoglalás elé nyúlik vissza s nem mindenestül a hazai szlávok hozománya (67. l.), hogy a nagy ünnepeket nem „cégérés”, hanem „sátoros” ünnepeknek nevezték (72. l.), hogy a császári követ és társai díszruhájának tényleges árából legalább egy nullát, ha nem többet le kell számítani, mert 1623-ban Magyarország egész adóbevételé nem tett ki félszázezer forintot (80. l.), hogy bányatörvényünk már jó félszáz évvel az Anjouk előtt volt (325. l.). S talán nem ártana utána nézni a könyv borítólapján ábrázolt eperjesi pékcímer eredetijének, amelyen nehezen hihető, hogy valóban „ehesames” szó állna az „ehrsames” helyett.

A gazdag bibliográfia hasznos, bár néhány fontos művel még gyarapítható volna, így magának a szerzőnek a malmokról, Heckenast Gusztávnak az Árpád-kori szolgáltatónépekről, Eperjesy Gézának a céhekről, Fitz Józsefnek és Gulyás Pálnak a régi magyar nyomdászatról, Gerő Lászlónak a hazai várépítésről, Tar Lászlónak a kocsiról, Paulinyi Oszkárnak a bányászatról szóló műveivel, — hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

Makkai László